

EKONOMIKOS IR INFORMATIKOS TERMINIJOS YPATUMAI

Elvyra Vida Tadauskienė

Vilniaus universitetas, Užsienio kalbų institutas, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Terminija galima laikyti svarbiausiu skiriamuoju specialybės ir profesinės kalbos posistemiu. Kadangi aukštojoje mokykloje daugiausia dėmesio skiriama specialybės literatūros užsienio kalba skaitymui, labai svarbu suvokti ir išmokti dalykinės kalbos terminus. Ekonomika ir informatika yra neatsiejama mūsų šiuolaikinio gyvenimo dalis, todėl reikia nustatyti šių mokslo šakų terminų ypatumus, norint teisingai juos suprasti bei vartoti.

Reikšminiai žodžiai: ekonomikos ir informatikos terminija, terminas, terminologizuoti, skolinys, svetimybė, vartoseną, ypatumas, atitikmuo.

Įvadas

Šių dienų gyvenime ekonomika ir informatika yra glaudžiai viena su kita susijusios. Galima drąsiai teigti, kad ekonomistai kasdien susiduria su informatika, spręsdami įvairius verslo, rinkos, finansų, kredito, vertybinių popierių apyvartos ir kitas užduotis, vartoja informatikos terminus. Informatikai, programuodami bei atlikdami ekonomikos užsakymus, neapsieina be informatikos terminų. Todėl būtina nustatyti bei sukurti teisingus abiejų mokslo sričių terminų kūrimo ir norminimo principus bei jų taisykles. Daugumos šių terminų, ypač informatikos, vartoseną dar nevisiškai sutvarkyta (Kaulakienė 2006: 22–25).

Kuriant ir tvarkant terminus, yra privalomi taisyklingos kalbos reikalavimai. Ne mažiau svarbu žinoti ir terminologijos kilmės šaltinius, kiekvieno šaltinio svarbą tam tikrai terminologijos sričiai. Darbe siekiama atskleisti abiejų mokslo šakų terminijos ypatumus, t. y. jų panašumus ir skirtumus, nustatant terminų kilmę, kuri dažnai daro įtaką jų reikšmei, taip pat parodyti dabartinės ekonomikos ir informatikos terminijos raidos ir vartojimo tendencijas. Tai

gali pasitarnauti terminografijai, sudarant šių sričių terminų žodynus, pokalbiams su verslo partneriais oficialioje, šnekamojoje (sakytinėje) bei rašytinėje kalboje.

Tiriamąojo darbo analizė

Darbe aptariami ekonomikos ir informatikos terminai gretinami, analizuojama jų semantika. Toks lyginimas padės geriau parodyti ekonomikos ir informatikos terminijos ypatumus. Apie kai kuriuos ekonomikos ir informatikos terminų panašumus bei skirtumus rašėme anksčiau (Tadauskienė 2005: 109–112), remdamiesi tik anglišku ir lietuvišku terminų-svetimybų semantikos lyginimu.

Pirmiausia apžvelgsime šių mokslo šakų terminijos kilmę. Ekonomikos ir informatikos terminai susiformavo skirtingu laikotarpiu. Ekonomikos terminija atsirado anksčiau nei informatikos terminija. Ekonomikos užuomazgų galima rasti 5000–4000 m. pr. Kr. Egipte, Babilone ir kituose ankstyvosios civilizacijos cen-

truose, formuojant sąnaudų, turto bei produktų apskaitą, apmokestinimą ir duoklių rinkimą. Lietuvoje jau XIV–XV a. Prūsų teisyne apibendrinta paprotinė teisė susipynė su feodalinės nuosavybės ekonominių santykių bei socialinės diferenciacijos reglamentavimu. XVI a. Lietuvos statute buvo sistemingai susiejamos feodalinio ūkio funkcionavimo teisinės normos ir teoriškai apibendrinami jį atitinkantys ekonomikos principai bei interesai. Informatikos, t. y. kompiuterijos, raidos pradžia siejama su Neperiu, kuris 1617 m. sukūrė medinę mašiną paprasčiausiems skaičiavimams atlikti. Lietuvoje pirmoji elektroninė skaičiavimo mašina „Rūta“ buvo suprojektuota 1962 m. Vilniaus skaičiavimo mašinų gamykloje. 1973–1979 m. buvo pradėta gaminti daug skaičiavimo įrenginių. Lietuvą naujosios informacinės technologijos pasiekė tik nepriklausomybės metais. Atsižvelgiant į istorines aplinkybes, kūrėsi skirtinga abiejų disciplinų terminija ir vėlesniu laikotarpiu. Sovietmečiu didelę įtaką lietuviškai ekonomikos terminijai kurti turėjo rusų kalba. Galima kalbėti apie prievartinį šio laikotarpio lietuviškos ekonomikos terminijos rusinimą, nes daugelis sąvokų buvo mechaniškai perkeltos iš rusų kalbos į lietuvių kalbą, jas pažodžiui verčiant. Tokius terminus galima vadinti vertiniais (Keinys 2005: 232). Analitiškesni rusų kalbos žodžių modeliai interferencijos būdu būdavo perkeltami į lietuvių kalbą, kuriai būdingesnis sintetinis modelis. Lietuviškai tokios sąvokos buvo verčiamos kaip dūriniai arba žodžių junginiai.

Iš tokio tipo vertinių galima paminėti „socialistinio darbo didvyris“ (герой социалистического труда), „mašinų traktorių stotis“ (машинно-тракторная станция), „kolūkis“ (колхоз), „tarybinis ūkis“ (совхоз) bei nemažai kitų.

Istorinėmis aplinkybėmis galima taip pat paaiškinti daugelio tarptautinių žodžių (anglicizmų) vartojimą dabartinėje informatikos terminijoje. Kadangi anglų kalba dabar tapo tarptautine mokslo, technikos bei žmonių tarpusavio bendravimo kalba, ji neišvengiamai daro įtaką daugeliui mokslo sričių, ypač vienai iš naujausių sričių – informatikos – terminijai

atsirasti ir vartoti. Anglicizmai taip pat paplitę kai kurių terminų mikrosistemose. Ekonomikoje jie išreiškia piniginius vienetus, pavyzdžiui, „valiuta“, „doleris“, „centas“ (JAV).

Plečiantis Lietuvos ekonomikos ir kultūros ryšiams su užsienio, ypač Vakarų, šalimis, neišvengiamai didės tarptautinių žodžių įtaka daugelio mokslo šakų terminijai. Tarptautinis žodžių, kartu ir terminų pobūdis akcentuojamas kaip viena iš svarbių dabartinės vokiečių, anglų, prancūzų bei kitų kalbų žodyno plėtros tendencijų (Braun 1998: 190–207).

Terminija, kuri susiformavo ankstesniu laikotarpiu, pasižymi senųjų kalbų, būtent graikų ir lotynų, poveikiu, o naujai atsiradę terminai, pavyzdžiui, informatikos, daugiausia kilę iš anglų kalbos. Tokios svetimybės sutvarkomos pagal lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, rašybos dėsnius bei taisykles ir dažnai virsta norminėmis. Tačiau jos dažniausiai verčiamos į lietuvių kalbą pažodžiui, pridodant lietuvišką galūnę. Tokių anglicizmų-hibridų žalingą poveikį lietuviškai informatikos terminijai jau esame aptarę (Mačienė, Tadauskienė 2006: 31–34). Pateiksime keletą pavyzdžių: „imitacija“, „imitavimas“ (angliškai *imitation*), geriau – „(pa)vaizdavimas“, „modeliavimas“, „globalus“ (angliškai *global*), geriau – „visuotinis“. Iš čia išplaukia ir kita problema, būtent: informatikos terminų vertimas į lietuvių kalbą bei jų teisinga vartoseną. Remdamiesi atliktais tyrimais, galime teigti, kad dauguma aukštųjų mokyklų dėstytojų, studentų, mokytojų vartoja neteisingus lietuviškus šių terminų atitikmenis ir nurodo, kad gimtosios kalbos variantai nėra patogūs, priimtini bei suprantami (Aliukaitė, Sideravičiūtė-Mickienė 2004: 12–21).

Kitas ekonomikos ir informatikos terminijos ypatumas (panašumas) pasireiškia tuo, kad abiejų sričių naujų terminų atsiradimo šaltiniu galima laikyti kai kuriuos bendrinės kalbos žodžius juos terminologizuojant. Verčiant terminais gatavus žodžius dažniausiai žiūrima į tai, ar terminologinė reikšmė neprieštarauja leksinei žodžio reikšmei. Jei to nesilaikoma, tokie terminai sunkiai prigija ir laikomi klai-

dingais. Lietuvių kalboje bendrinės kalbos žodžiai dažnai tampa terminais dviem būdais: 1) praplečiant (perkeliant) leksinę žodžio reikšmę; 2) susiaurinant (apribojant) leksinę žodžio reikšmę (Gaivenis 2002: 52–53). Pailiustruosime tai pavyzdžiais. *File* bendrinėje kalboje reiškia „dildė“, „aplankas“, „rinkinys“, „eilė“, „greta“. Informatikos terminijoje šis žodis įgyja dar vieną savitą, sutartinę reikšmę – „rinkmena“ (duomenų, programos). *Note* yra „užrašas“, „raštelis“, „laiškelis“ arba „paaiškinimas“, „pastaba“, „prierašas“. Ekonomikoje, atsižvelgiant į kontekstą, jis įgyja sutartinių reikšmių: „pažymėjimas“, „pakvitavimas“ (apie gautus pinigus arba išsiskolinimą), informatikoje šiuo žodžiu vadinamas signalas arba ženklas, simbolis. *Difference* į lietuvių kalbą dažnai verčiamas kaip „svetimybė“ arba pagal bendrinę reikšmę „skirtumas“. Matematikoje „diferencijavimas“ yra prigijęs tam tikram skaičiavimui pavadinti. Tačiau ekonomikoje ir informatikoje šis žodis turi specifinių reikšmių, kurios paisant konteksto gali būti apibūdinamos lietuviškais pakaitalais „atskyrimas“ (tam tikrų duomenų, ženklų), „pokytis“, „pasikeitimas“ (ženklų), „skiriamasis požymis“, „paskirtis“. Taigi nemažai terminų atsiranda iš bendrinės kalbos žodžių praplečiant jų reikšmę. Terminologizuoti žodžiai įgyja naujų semų, kurių neturi paprastas žodis. Jų turinys gali gerokai pakisti. Pavyzdžiui, *table* ekonomikoje reiškia „lentelė“ (duomenims surašyti), o informatikoje tuo žodžiu vadinama ir „lentelinė (lentelių) funkcija“.

Kai kurie terminai yra būdingi tik vienai mokslo sričiai, pavyzdžiui, ekonomikai ar informatikai. Tai lemia minėtųjų disciplinų objektai. Kaip žinoma, ekonomikos mokslo objektas yra gamybos, paskirstymo, mainų ir vartojimo santykiai, poreikių tenkinimo galimybės naudojant ribotus išteklius. Specifinėms ekonomikos sąvokoms priskiriamos „rinkos ekonomika“, „ekonominės prognozės“, „prekės“, „paslaugos“, „mainai“, „kapitalas“, „išlaidos“, „mokesčiai“, „sąnaudos“, „palūkanos“ bei kitos. Kadangi kompiuteriai yra įaugę į mūsų gyvenimą ir jų paskirtis įvairi – valdyti darbo procesus, orga-

nizuoti verslą, užsakyti prekes, atsiskaityti už jas, naudoti mokyti ir mokytis – paminėsime kai kurias specifines kompiuterijos sąvokas: „kompiuterizacija“, „kompiuterių tinklas“, „stalinis, nešiojamasis, kišeninis kompiuteris“, „procesorius“, „monitorius“, „spausdintuvas“, „operacinė sistema“, „atmintis“, „programinė įranga“ ir kt.

Kalbant apie ekonomikos ir informatikos terminijos ypatumus, reikėtų paminėti ir terminų lietuviškų atitikmenų sinonimijos problemą. Sinonimai dauguma atvejų susidaro dėl esamo lietuviško termino bei jo dažniausiai iš anglų kalbos pažodinio vertimo. Tačiau nėra vienodos nuomonės, ar tokie atitikmenys laikytini sinonimais, ar tik tos reikšmės variantais. Būtina skirti tokių termino sinonimų arba variantų vartojimą rašytinėje (oficialiojoje) ir sakytinėje (šnekamojoje) kalboje. Rašytinė skolinių atitikmenų vartoseną skiriasi nuo sakytinės jų vartosenos. Rašytinėje vartosenoje konkuruojančių leksikos variantų atranka iš esmės priklauso nuo lingvistinių veiksnių: sistemiškumo, distinktyvumo, motyvacijos taiklumo, darumo, ekonomiškumo. Turi reikšmės ir ekstralingvistiniai veiksniai: atitikmens pasiūlymo greitis, nominuojamos realijos aktualumas, priešiškus bet kokioms kalbinėms naujovėms (Girčienė 2005: 81–127). Pastaruoju metu žiniasklaidoje įsitvirtino tokie ekonomikos ir informatikos terminai kaip „įvaizdis“ (vietoje „imidžas“), „vadybininkas“ (vietoje „menedžeris“), „biuras“ (vietoje „ofisas“), „rėmėjas“ (vietoje „sponsorius“), „prekybos centras“ (vietoje „supermarketas“), „natūriniai mainai“ (vietoje „barteris“), „elektroninis paštas“ (vietoje „e-mailas“), naršyklė (vietoje „brauseris“), „svetainė“ (vietoje „veb-saitas“), „spausdintuvas“ (vietoje „printeris“), „rinkmena“ (vietoje „failas“) ir nemažai kitų. Leksikos variantų pasirinkimą sakytinėje (šnekamojoje) kalboje lemia demografiniai bei socialiniai veiksniai: viešas ir privatus bendravimo pobūdis, respondentų amžius, išsilavinimas, lytis, anglų kalbos įgūdžiai (Girčienė 2005: 128–153). Šnekamojoje ekonomistų ir informatikų kalboje sutinkama tokių (gali būti

du ar daugiau) terminą konkuruojančių variantų kaip „biznis“ – „verslas“, „dileris“ – „prekybos agentas“, „tarpininkas“, „lizingas“ – „ilgalaikė išperkamoji nuoma“, „menedžmentas“ – „valdymas“, „vadyba“, „marketingas“ – „rinkodara“, „interfeisas“ – „sąsaja“, „hakeris“ – „įsilaužėlis“, „kalkulatorius“ – „skaičiuotuvas“, „boksas“ – „dėžutė“, „instaliuoti“ – „įdiegti“ bei kiti. Tik laikas parodys, kurie iš šių termino leksikos atitikmenų įsitvirtins. Paprastai įsigali tik tos naujovės, kurios yra visuomeniškai tikslingiausios, funkcionaliausios. Jų egzistavimas yra dėsningas reiškinys mokslo kalboje ir nereikėtų su tuo kovoti. Patartume vengti tokių hibridų – terminų, kurie „režia“ mūsų klausą ir kuriuos galima pakeisti visiems suprantamais lietuviškais pakaitalais („čipas“ – „lustas“, „draiveris“ – „tvarkyklė“).

Sudarant terminų, kilusių iš anglų kalbos, lietuviškus atitikmenis reikėtų laikytis gimtosios kalbos darybos taisyklių. Kai kurie anglų kalbos priešdėliai (*multi*) mechaniškai perkeliama į lietuvių kalbą su užsienio kalbos morfemomis: „multipleksorius“, „multiaibės“, „multikanalis“. Gana paplitę dėmenys *euro-*, *super-*, su kuriais sudaromi dūriniai: „eurokompiuteris“, „superdidžioji integrinė schema“. Dažnai vartojamas dėmuo *-menas* asmenims pavadinti („biznesmenas“) bei *-lendas*, žymintis vietą („kompiuterlendas“). Mūsų nuomone, tokie žodžių darybos tipai nėra būdingi lietuvių kalbai, ir patartume jų atsisakyti.

Terminologija nėra uždara kalbos žodyno dalis. Jai būdingi bendrieji kalbos raidos polinkiai. Jos kūrimo ir atsiradimo šaltinius lemia mokslo bei technikos pažanga, jų kaita. Kai kurie ekonomikos ar informatikos terminai, atsižvelgiant į istorinę epochą, gali tapti istorizmais ir nevartotini dabar, pavyzdžiui, „soclenktynės“, „kolūkis“. Galimas ir atvirkštinis procesas. Dėl gyvenimo būdo, sąlygų ar aplinkos gali atsirasti sąvokos naujiems reiškiniams ar naujoms realijoms įvardyti. Pastaruoju metu televizijos pranešėjai vartoja naują ekonomikos terminą „gyvenimo būdo vadybininkas“, kuriuo apibūdinamas asmuo, teikiantis paslaugas už tam

tikrą atlyginimą, pavyzdžiui, padeda apsipirkti, pasirinkti prekes, rūpintis kliento sveikata, parenka dietą ar svorį mažinančius sporto pratimus. Žiniasklaidoje (laikraščiu ir žurnalų skelbimuose) galima rasti ekonomikos naujadarą „produkto vadybininkas“. Mūsų nuomone, jis yra nevykęs, nes neaiškus jo turinys. Produktas nėra vadybos subjektas, tai yra tas asmuo ar procesas, kuriam vadovaujama. Teisingiau būtų „gaminamos produkcijos, jos platinimo (arba pardavimo) vadybininkas“. Ginčytinas termino „postatybinis valymas“ vartojimas. Neaišku, apie kokią paslaugą kalbama. Šie žodžiai gali reikšti ir teritorijos, ir patalpų, užbaigus statybas, ir statybinio laužo (šiuokšlių) surinkimą ir išvežimą. Neaiškus ir sąvokos „platus profilio statybininkas“ turinys. Kalbant apie specialistus, „profilis“ reiškia tipiškų bruožų visumą. Teisingiau būtų sakyti „plačios specializacijos statybininkas“. O ką reiškia „dalykinė apranga“? Sąvoka „dalykinis (-ė)“ reiškia „susijęs su tam tikru reikalu“. Geriau būtų „darbo apranga“.

Skyrelyje *Buitinė elektronika* dažnai sutinkamas terminas „kompiuterių diagnostika“. „Diagnostika“ yra medicinos terminas, nusakantis paciento ligą. Geriau – „kompiuterių apžiūra“, „būklės, gedimų nustatymas“. Nevisiškai aiškus ir termino „kompiuterio serviso paslaugos“ turinys. Jis gali reikšti kompiuterio įjungimą, reguliavimą, taisymą, priežiūrą. Patartume vietoje „servisas“ vartoti lietuvišką žodį „aptarnavimas (priežiūra)“. Tokių pavyzdžių su naujadarais ekonomikos ir informatikos srityje galima pateikti labai daug, tačiau mūsų tikslas buvo tik parodyti bendrąsias šių sričių naujausios terminijos plėtojimo ir vartojimo tendencijas.

Išvados

Norint teisingai vartoti ir versti ekonomikos ir informatikos terminus, reikia išmanyti jų kilmę ir jos lemiamą terminų reikšmę. Ekonomikos terminai atsirado anksčiau nei informatikos, todėl kai kurių terminų atsiradimą lėmė graikų

bei lotynų kalbos. Sovietmečiu ekonomikos terminija buvo rusinama. Informatikos terminams atsirasti didelę įtaką turėjo anglų kalba.

Nemažai ekonomikos ir informatikos terminų kilo iš bendrinės kalbos žodžių, įgyjant tam tikrai sąvokai papildomų leksinių reikšmių (semų). Egzistuoja terminai, būdingi tik vienai minėtajai mokslo sričiai, tačiau kai kurie iš jų gali būti vartojami keliuose ar daugiau mokslo šakų.

Pažodžiui verčiant angliškus ekonomikos ir informatikos terminus į lietuvių kalbą, susidaro jų sinonimai arba leksinės reikšmės variantai. Kai kurie pažodiniai tokių terminų atitikmenys yra žalingi lietuviškos šių mokslo sričių terminijos formavimuisi bei plėtojimuisi. Verčiant reikia laikytis gimtosios kalbos darybos taisyklių. Terminų vartoseną yra skirtinga šnekamojoje (sakytinėje) bei rašytinėje kalboje.

Ekonomikos ir informatikos terminija plėtojasi, atsižvelgdama į istorines sąlygas. Kai kurios sąvokos šiuo metu laikomos istorizmais ir nevertotinos. Pastaruoju metu žiniasklaidoje (televizijoje, spaudoje) atsiranda naujadarų, bet jie ne visi prigyja.

Literatūra

Aliukaitė, D.; Sideravičiūtė-Mickienė, I. 2004.

„Informatikos terminai: vartoseną ir vertinimai“, iš *Specialybės kalba: sistema ir vartoseną*. Vilnius, 12–21.

Braun, P. 1998. *Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Sprachvarietäten. 4. Aufl.* Stuttgart, Berlin, Köln.

Gaivenis, K. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.

Girčienė, J. 2005. *Naujųjų mokinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Mačienė, V.; Tadauskienė, E. V. 2006. „Svetimybų įtaka lietuviškos informatikos terminijos formavimuisi“, *Santalka (Filologija)* 14(4): 31–34.

Kaulakienė, A. 2006. „Naujosios technologijos ir kompiuterijos terminija“, *Santalka (Filologija)* 14(4): 22–25.

Keinys, S. 2005. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Tadauskienė, E. V. 2005. „Informatikos ir ekonomikos terminijos panašumai ir skirtumai“, *Filologija* 13: 105–108.

PECULARITIES OF ECONOMIC AND INFORMATION TERMINOLOGY

Elvyra Vida Tadauskienė

The article investigates the peculiarities of economic and information terminology and concludes their original source. As economic terms turn out to have appeared earlier than those of information, so the beginning of the emergence of them was influenced by the Greek and Latin languages. During the Soviet period economic terms were under the influence of the Russian language. A lot of information terms originated from the English language so the dominance of this language is still greatly felt. The common language can be considered to be the original source of some of the mentioned terminology when expanding the meaning of adequate terms. Translation of some of the terms creates problems related to the synonymous meaning of the terms or certain variations of the vocabulary meanings.

Keywords: economic and information terminology, term, coin a term, borrowing (loan), foreign word, usage, peculiarity, equivalent.

Iteikta 2007-05-18; priimta 2007-05-23